

meglátván, lovát kantárszáron tartva aludt, fellovagolt a halomra s felköltötte s mint a magyar nemzet ellenségét meggyilkolhatta volna, de nem cselekedte, hanem párviadalra hívta s a magyar született vitézségével agyonvágta. Szelevény nem tudott fizetni, hát Kürth fizetett s a puszta az övé lett s Pörösföldnek nevezetik.

A dévaványai Képtiszta mély halászó víz, kévéből kötözött lápon nádkunyhókban vonultak meg a tatárok elöl az üldözött magyarok, hol a legbiztosabban elzárkózva lettek volna, mintán az áttörhetetlen nádas közt egyetlen u. n. rónán lehetett ezen tisztásra bejutni, ezt pedig a menekültek levért cölöpökkel s ezekhez erősített kaszákkal s más szűrő-vágó eszközökkel erősen eltorlaszolták; azonban csendes időben a Dosztahalomról az ott tanyázott tatárok mintegy félmérföldnyi távolból kiabáltak magyarul: „Sári, Mári, gyertek ki! elment már a kutyafejű tatár!“ Így sokat kicsaltak, akiket aztán elhajtottak és soha vissza nem is kerültek.

A tiszabeői Tátosról a nép ajkán még mai napig is hallható azon rege, mely sz. meséli, hogy régenten a közös ménesből egy elszaladt ló ezt a részt egészen befutván, nyomában mindenütt víz merült fel s maga a jószág örökre eltűnt s azóta még a legnagyobb szárazságban is ezen laposokban folytonosan víz uralkodik.

Midőn Árpád Alpárt elfoglalta, Tizán innen kedvező hadi szempontból sátort ütött, táltosait Tizakürthön telepítette le; ezek ivadékai a mai Táltos család.

Tizakürth községet gyarapította a török bevonulás, kinek meghódolt s titkos szigeteit felfedezte és e bizalomnál fogva itt albasaság volt, ki is az összefogdosott fiataltságot ide gyűjtötte s szigetein tartotta, kik Rab név alatt meghonosodtak; török s tatár fajbeliek is Bézi s Tatár név alatt, kik jellemökre nézve kiismerhetők mai napig is irígy s alattomos erkölcsökről.

Tisza-Várkony szájhír- és hagyományból onnét vette volna el neveztetését, miként a megtelepülés alkalmával bizonyos embernek a sertvése, melyet konyának nevezett, a rétbé szaladt, honnét ki nem bírván hajtani, ezen szavakkal fenyegette: „Várj, konya!“ tehát innét neveztetnék Várkonynak.

Pesty Frigyes magyar nemzeti múzeumi kéziratából (Helységnévtár 1864) közli

Szendrey Zsigmond.

A csantavéri nyelvjárás.

Csantavér nagyközség Észak-Bácskában, Szabadkától délkeleti irányban 25 km.-re fekszik. Lakosainak száma körülbelül 8—10.000-re rúg; legnagyobb részt magyarok, csak elszórva található a községben egy-egy bunyevác familia, ezek is már többé-kevésbé elmagyarosodtak. Szorgalmas földművelő nép, melynek csak két évtizede nyílt lehetősége a nagyobb arányú fejlődésre; amióta vasúti összeköttetést kapott a budapest—újvidéki vasútvonallal.

A község nevét az etymologizáló nép a *csont* és *vér* szavakból származtatja s szerinte a község valamikor véres magyar-rác háborúnak lett volna színhelye, amire nem kis mértékben büszkék. Ez a magyarázat azonban történelmi alap híján csak a község magyar érzésére

és nemzeti büszkeségére szolgáltató jellemző tanúságot. A tény az, hogy a régebbi oklevelekben ez a név *Chontafeyer* alakban fordul elő s ez *Pais Dezső* magyarázata szerint (MNy. XII. 15.) nem egyéb, mint a *Csonta* személynévként és a *fehér* szó eredetibb *fejér* alakjának összetétele. A neve tehát eredetileg *Fejér* volt, mely egy *Csonta* nevű magyar főúr birtokát képezte. Ez a *Csontafejér* név aztán *Csantafér*, majd később néprymologia útján *Csantavér* alakot vett fel.

A község történetére *Iványi István*, Szabadka városának érdemes levéltárnoka derített fényt. Egy 1462-ből származó oklevél szerint a község még Csongrád megyéhez tartozott s Hunyadi János özvegyének, Szilágyi Erzsébetnek tulajdona volt. Ettől kezdve gyér adataink vannak a községről. A mohácsi vész idején a hirheűt kalandornak, Czerni Ivánnak vezérlete alatt benyomult ráe hordák garázdálkodásai és a törökök hosszú uralma tönkretették a Szabadka környékén fejlődő falvakat, úgy hogy a török kivonulása után 12 elpusztult falut — köztük Csantavért is — mint pusztát kapcsoltak Szabadka területéhez. Ebben az időben Szeged, Zenta, Csonopla és Halas voltak Szabadkához legközelebb eső helységek.

E tarthatatlan állapot megszüntetésére Mária Terézia 1764-ben Cothmann udvari kamarai tanácsos indítványára a vármegyei ügyek és a katonaszállítás megkönnyítése végett Szabadkát két pusztájának betelepítésére kötelezte. Sok huzavona és késedelmeskedés után először Bajmokat telepítette be a város, majd több rendbeli sürgetésre 1780-tól kezdve Csantavért is gyarmatosítani kezdte. A házak csakhamar fel is épültek, de települő csak kevés számmal akadt. Ezért a város az akkor divó szokás szerint egy-egy vállalkozó szellemű szabados parasztot bizonyos kiváltságok fejében arra szerződtetett, hogy más helységekből jobb módú, római katolikus vallású jobbágyokat áttelepülésre birjanak. Ily módon 1779—1784-ig körülbelül ötven családra szaporodott a lakosság, melyek különböző vidékekről (Majsa, Hegyes, Félegyháza, Topolya, Izsák, Pécska, Tardosked, Poroszló, Makó, Naszvadfalva, H.-M.-Vásárhely, Palota, Újkécska, Heves) költöztek át. Valószínű, hogy a XVIII. sz. végén határvideki szolgálatra betelepített katolikus rácok (dalmaták, bunyevácok) közül is sokan Csantavéren állapodtak meg.

A telepítés ezután is tovább folyt, míg végre 1802-ben kiszakították a községet Szabadka területéből s a vármegyéhez kapcsolták. A lakosság ezután is folyton szaporodott, a szabadságharcot és a rákövetkező súlyos idöket minden nagyobb zökkenő nélkül élte át, nagyobb mérvű fejlődésnek azonban csak az 1900-as években indult a község.

Nyelve nem sokban különbözik a köznyelvtől; palóc és dunántúli nyelvsajátságok mellett szláv és német hatás is mutatkozik rajta. Megtartott azonban a község több régi magyar sajátságát és megőrizte magyar érzését, amelyet a már tizedik éve folyamatosan levő szerb megszállás és az ezzel együttjáró szerb betelepedés nagy veszéllyel fenyeget.

Fonetikai sajátságok.

1. A község nyelvében körülbelül ugyanazok a hangok használatosak, mint a köznyelvben. Megjegyzendő azonban, hogy az alsó nyelvállású *ä* és *ê* hangok is igen gyakoriak. Az *ly* és *lyy* hang teljesen kiveszett, helyettük ma részint *l*, részint *j* vagy *j* hangokat találunk (v. ö.

43., 45. §). Az *n* és *ny* helyett szó végén legtöbbször orrhangú magánhangzót ejtenek (v. ö. 41. §).

Magánhangzók megnyúlása.

2. A magánhangzók megnyúlása különösen mássalhangzók kiesésével kapcsolatos. Hangtörvényszerű a szótagzáró *l* kiesésénél (v. ö. 39., 40. §): *avitt* (< *avélt*), *bagó*, *bóha*, *dógozik*, *elátat*, *eméni*, *emédd*, *fódoz*, *hére* (< *helre*), *incsekedik*, *kúdús*, *közé*, *lészó*, *nékü*, *péva*, *pokóvar*, *úcca*, *vogybe*, stb. E sajátság az egész ragozás folyamán érvényesül, ha az *l* szótagzáró helyzetbe kerülve kiesik. Pl. *emelék*, *emelünk*, stb., de *emész*, *emétünk*, *eméni*, stb.

Hogy e hangváltozás milyen régi lehet, mutatja az a körülmény, hogy ilyen helyzetben a várható *á* hang helyett némely esetben *a* hangot is találunk: *asztára*, *avvá*, *kapává*, *kaszává*, *nappá*, *siváksodik*, *urátat*, *ódárú*, *vággá* (< *vágval), *zárrá*. Ez azt mutatja, hogy az *l* kiesésével kapcsolatos nyúlás még abban a korban ment végbe, mikor e vidéken még megvolt az illabiális rövid *á* hang.

3. Kevesebb következetességgel, de meglehetősen sok esetben nyúlt meg a magánhangzó ikerített *-rr-* megrövidülésével kapcsolatosan: *ára* ~ *ára*, *amára* ~ *amára*, *ére*, *emére*, *mére* (~ *mére*), *árébb*, *amárébb*, *fór*, *fóró*, *fóráz*, *ór* (de *var*, *varás*, *virad*). Az *ára*, *amára*, *amárébb*, *árébb* alakok arra mutatnak, hogy a megnyúlásnak *e* fajtája is akkor folyt le, mikor az *á* hang még szerepelt e nyelvjárás hangkészletében.

4. Több esetben azonszótagú *i* kiesésével kapcsolatban jelentkeznek az ilyen megnyúlt alakok: *bütöl*, *nyútani*, *gyütani*, *gyüteni*, *gané*, *karé*, *paré*, *zsétár*.

5. A *-hoz*, *-höz*, *-kor* és *-szor*, *szér*, *-ször* szuffikszumoknak végső mássalhangzójuk elyesztésével kapcsolatosan (v. ö. 41. §) megnyúlt a magánhangzójuk: *házhó*, *tűzhó*, *kézhó*, *akkó*, *mikó*, *másszó*, *kéccé*, *öccó*, stb.

6. Egyéb köznyelvtől eltérő nyúlások: *búza*, *cúkor* (*cúkört*), *csíra*, *finyás*, *hivatal*, *kácsa*, *kána* (kanna), *kormány*, *kőr* (de *körü*), *ménkü*, *parkét*, *pászol*, *pósta*, *síma*, *tislér*, *tükör* (*tükört*).

Néha érzelmi hangulat kifejezésére nyújtanak meg egyes hangokat: *te csípás*, *csúnya*, *jó pipa*, *nágyon*, *déhogy*, stb.

7. Nem nyúltak meg, hanem eredeti rövidségüket megtartották a *dérékajj*, *hetfü*, *meszet* 'mész', *hanyadik*, *ovakodik*, *sohajt*, *csörge*, *akar* (akár), *gęga* szavak magánhangzói.

Magánhangzók rövidülése.

8. (*é* >) *i* > *i* rövidülés történt a) az *-a*, *-e* harmadik személyű birtokos személyrag magashangú alakjával ellátott névszók ragos alakjaiban: *kezt*, *szémit*, *fülibe*, *kedvire*, stb. (ezek hatása alatt a *béke* szó szuffikszumos alakjai is hasonló változást szenvedtek: *hagy neki békit*, *maragy békivé*; v. ö. még *télire*); b) néhány hagyományosan megmaradt felszólító módú ikes igealakban: *egyik ké*, *igyk ké*, *gyűjrik ké*, *mennyik ké*, stb. (v. ö. 67. §); c) a *ként* ragban: *ęgyęnkint*, *naponkint*, *hetenkint*, stb. és d) a következő szavakban: *bilindék*, *billeg*, *csete-pati*, *ippen*, *ęnyim*, *lepin*, *gólódn*, *pinték*, *szurgyik*, *teli*, *uzsgyi* (*girizd?* V. ö. MTsz.).

9. (ó, ö >) ú, ü > u, ü rövidülés történt a *dülleszt, düllő, hetfü, térgyepül, égyugul, ékutyl, sutul* szavakban.

10. Rövidülést szenvedtek továbbá a határozóragok és névutók személyragos alakjai (*belülem, tüled, ütüle, rulad, nekem, alulam, fölüled, felüle, mellüle, megüünk*) és ez a pár szó: *muszaj, gácsér, firhang, lül*.

11. Nem rövidültek meg a *kísír, kísirt, kísirtet, ígir, ígíret, dícsír* és a *hálá* szó ebben a kifejezésben: *hálá Istennek!*

Magánhangzók fejlődése.

12. Idegen eredetű szavaknál többféleképp fejlődött magánhangzó: a) szó elején: *iskola ~ oskola, isztronga, iskátula*; b) szó végén: *fásli, pertli, dékli, rádli, hokédli, hajzli, guráhli*, stb.; c) szó belsejében: *krévo-vica ~ kërrovica, garádics, Kalára, kovártél, guruska, borozda, háromas* (hármás).

Magánhangzók kiesése.

13. Ha szóösszetételben vagy *h* kiesése következtében két magánhangzó egymás mellé kerül, az egyik közülük kiesik: *gazdasszon, komasszon, hasajja* (= hasa alja), *tokajja* (= toka alja), *áprëndál, rádás, mûta ~ mûte, mé* (= miért).

Nyílt szótagban gyakori a magánhangzó kiesése: *bajszom, csatló, csörge, magló, vackcl*.

14. Haplológia vagy hanyag kiejtés következtében jöttek létre a következő alakok: *adde, adi, ucide, hocide, kè* (~ *kének, kèdet, kètek*), *gyükkè, gyükkètèk, nézhedd, láthadd, oszt* (= aztán), *bon* (= bújjon), *csígat* (= csittítgat), *hallám* (= hadd lássam), *hanném, hász, hászè, hászèn* (= hát hiszen), *tá, tán, zargat, ládd, nem tom, mék* (= megyek), *kék* (= kellene), *a nótának a zárja* (= áriája).

15. Nem esett ki a magánhangzó a *tekenyős* (-béka) és *kerepölő* szavakból.

(Folytatjuk.)

Kömüves Géza.

NÉPI FOGLALKOZÁSOK, NÉPSZOKÁSOK, NÉPJELLEM

Szegedi vizi élet.

A vízi malmok ideje lejárt. Szeged környékén, ahol a múlt század derekán az egymás mellett álló malmoktól alig lehetett a vízen közlekedni, ma már egy sincs. A Maros nekünk maradt szakaszán, Szegedtől—Nagylakig 1924-ben még három malom volt. Egy Bökény alatt, kettő Apátfalván. Az első átment Romániába, az egyik apátfalvit 1925 telén elpusztította a zajló jég; ma még egy van belőle a Marcika család tulajdonában. Sok szép faragást rakott rá az öreg Marcika szabad idejében. De már ez is nagyon rozoga állapotban van.

A szegedi tanácsai jegyzőkönyvekben többször van róluk említés. Több olyan *rév* volt, ahol a malmok dolgozhattak. Nyár idején aztán valamennyinek a gazdája a Tisza közepén lévő szigeten rendezte a mindig híres molnár bálát, mint azt egyik öreg hálásztól hallottam. A révek